

A kettéosztott város*

Az államhatár és az etnikumok közötti választóvonal által
kettéosztott Komárom a két háború között

ATTILA SIMON
The divided city

94(439)°19"
94(437.6)°19"
341.382°1920"

Keywords: Komárom divided into two cities by state borders and ethnic groups between the two world wars, coexistence of Hungarians and Slovaks between 1919 and 1938.

A Duna bal partján fekvő Komárom jelene – különösen a gazdasági helyzete – magán viseli a dél-szlovákiai régió minden problémáját. Pedig a város nem volt mindig periférikus helyzetben, hiszen hosszú és dicső múlttal rendelkezik, amelynek legszebb pillanatai az 1848-as szabadságharc előtti időszakra esnek. A szabadságharc bukását követően azonban a város fejlődése megrekedt, ami leginkább a vasút hiányának volt betudható. A dualista Magyarország városaira oly jellemző fejlődés Komáromot csak a 19. század utolsó két évtizedében érte el, miután a város (a jobb parti Új-Szőnyben felépült vasútállomásnak köszönhetően) rákapcsolódott a Budapest–Győr vasútvonalra, s miután megépültek a Pozsony–Dunaszerdahely–Komárom és a Komárom–Érsekújvár vasútvonalak is. A vasutaknak és az 1892-ben átadott Erzsébet hídnak köszönhetően a Duna bal partján fekvő város és a jobb parti Újszőny is egyre inkább közelebb került egymáshoz, aminek betetőzéseként a jobb parti települést 1896-ban Komáromhoz csatolták, létrehozva így a Duna mindkét partjára kiterjedő Nagy-Komáromot.¹

A város fejlődése azonban ezt követően sem volt töretlen, amit az 1910-ben kimutatott csupán 18 ezres lakosság szám is jelez, s mint Kovács Éva is megállapítja a város-

* A tanulmány a Cseh-Szlovák Történész Vegyesbizottság 2011. június 1-jén a Selye János Egyetemen a Nemzetközi Visegrádi Alap támogatásával megrendezett A kettéosztott város c. konferenciáján elhangzott előadás írott változata.

A dolgozattal kapcsolatos kutatásokat a Szlovák Tudományos Akadémia és a Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériuma tudományos kutatásokat támogató alapja VEGA 2/0117/09 sz. projektje támogatta.

1. Komárom 1918 előtti fejlődésével kapcsolatban lásd Mácza Mihály: *Komárom. Történelmi séták a városban*. Pozsony, Madách Könyv- és Lapkiadó Vállalat, 1992.

ról írt tanulmányában,² az egyesítés még nem jelentette azt, hogy a Duna két partján lévő városrészek ténylegesen is egy településként kezdtek volna működni. Igaz, a város erre igazából időt sem kapott, hiszen a történelmi Magyarország első világháború végén bekövetkezett tragédiája és az 1918–1920-as impériumváltás az addig közgazgatásilag és nyelviileg is egynemű települést egy szigorúan őrzött államhatár által kettéosztotta, miközben a Trianon utáni fejlődés a bal parti Komárom–Komárnóban is meghasonlást okozott, hiszen a város lakossága mentálisan két egymással szemben álló etnikai táborba kezdett tömörülni. A jelen tanulmány ennek a kettős megosztottságnak néhány kiválasztott aspektusát igyekszik körüljárni.

Az államhatárok általi kettéosztottság

A Trianonban törvényesített új államhatárok olyan élő régiókat vágtak ketté, amelyek évszázadokon át szerves egészet alkottak, miközben figyelmen kívül hagyták az etnikai viszonyokat is. Ez a durva beavatkozás az érintett régiók életébe jelentős, mondhatni döntő változásokat hozott. Olyan térségek és egész megyék, amelyek korábban a történelmi Magyarország centrumához közel helyezkedtek el, s – gazdasági és kulturális értelemben egyaránt – természetes kapcsolódási pontot és közvetítői szerepet játszottak az Alföld és a északi hegyvidék között, 1919/20-ban saját államaik perifériájára kerültek, s a periférikus lét minden hátránya rájuk zúdult. Két olyan állam határövezetivé váltak, amelyek ellenséges viszonyban álltak s szinte nem is kommunikáltak egymással. Ennek hátrányát az így létrejött Dél-Szlovákia és Észak-Magyarország egyaránt megérezte. Az olyan a dualizmus idején gyorsan fejlődő gazdasági központok, mint például Losonc vagy Rozsnyó fejlődése megtorpant, egyes városok elveszítették gazdasági és népesedési háttérüket, vagy fordítva, némelyik régió elveszítette addig természetes centrumát (például az Ipoly mente Balassagyarmatot).

A változás egyik legnagyobb vesztese épp Komárom volt, hiszen az új államhatár nem csupán a Duna két partján elterülő megyét vágta ketté, hanem magát a várost is, amely helyzettel Komárom lakosai – mindkét oldalon egyaránt – csak nehezen békültek meg, s azt kezdetben csak átmeneti állapotként fogták fel. Ennek szép példajaként a bal parti Komáromban megjelenő magyar nyelvű lapok (szlovák sajtó a városban ekkor még nem volt) 1919 nyaráig továbbra is külföldként érzékelték Prágát, a magyarországi eseményekről belpolitikaként tudósítottak, s továbbra is Budapestet tartották fővárosuknak.³

2. Kovács Éva: A „házassági piac” alakulása Komáromban (1900–1940). In Horváth Zsolt–Lugosi András–Sohajda Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalomtörténet*. Budapest, Hermész Kör–Osiris, 2003, 371. p.

3. Azt, hogyan tudósított a komáromi sajtó az államfordulatról, két elemzés tárgya volt már. Az első Kovács Éva: Határváltó diskurzusok: Komárom 1918–22, 1938. In Bárdi Nándor (szerk.): *Konfliktusok és kezelésük Európában. Technikák és hagyományok*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2000, 181–212. p.; A második egyetemi tanítványom munkája: Besze László: Az államfordulat komáromi eseményeinek visszatükröződése a helyi sajtóban (1918–1920). *Eruditio-Educatio*, 4. évf. (2009), 4.sz. 7–26. p.

Az új államjogi helyzet első kézzelfogható hátrányaival a komáromiak és az érintett régiókban élő lakosság az államhatárok átjárhatatlansága kapcsán találkozottak. Az államhatárok átjárhatósága a teljes szlovák–magyar határszakaszon komoly gondot jelentett, hiszen a két háború közötti időszakban a határátlépéshez útlevelel kellett, miközben ennek kiadását a csehszlovák hatóságok adminisztratív eszközök által nehezítették. A magyar nemzeti ünnepek idején például még az érvényes útlevelel rendelkezőket sem engedték át, nehogy részt vegyenek a Magyarországon szervezett ünnepeken.⁴ Akik pedig ezekben a napokban Magyarországon tartózkodtak, azokat szigorúan számon tartották. Nem csoda, hogy a korabeli átlagpolgár, akár az olyan is, aki a határövezetben élt, az első köztasaság húsz éve alatt ritkán jutott át a határ másik oldalára.

Ez a fajta szigorú határörizet a határ mindkét oldalán lakók számára rossz és nehéz volt, nemzetiségre való tekintet nélkül, de különösen a szlovákiai magyarok esetében. Az itteni magyar polgárság és értelmiség – különösen Hont és Nógrád térségéből – ugyanis továbbra is természetes kulturális centrumaként tekintett Budapestre, s megpróbálta tartani vele a kapcsolatot. Ez főleg a gazdagabb polgárságnak sikerült, amely anyagi helyzetének köszönhetően le tudta győzni az előtte tornyosuló utazási nehézségeket. Jól példázza ezt az 1929-ben jómódú losonci zsidó polgári családban született Hidasi József visszaemlékezése, aki így írt arról, mit jelentett nekik Budapest: *„Kezdtem a világot megérteni, és azt is, hogy miért beszélünk magyarul, amikor az országunkat Csehszlovákiának hívják. Megtudtam, hogy Budapest a főváros Losonc számára továbbra is, és mágikus vonzását nem csak azonos nyelvünk okozza. (...) A magyar nyelvű világváros életünk lényeges tartalmi része volt. Budapesttel állandó kapcsolatban álltunk, valaki mindig éppen Budapesten járt, valaki mindig valami újdonságot fedezett fel ott, valaki valamit mutatott, amit éppen Budapestről hozott. Mindenki oda járt, ünnepekre, színházba-operába, vásárra, futballmeccsre.”*⁵ Azt már csak mellékesen jegyzem meg, hogy mivel a tömegközlekedés még nehézkes és lassú volt, külön taxijárat kötötte össze Losoncot és Budapestet, s az összes Szlovákiába került város közül arányait tekintve épp az 1918 előtt Budapest elővárosaként számon tartott Losonc tartotta fenn a legélénkebb kapcsolatokat a volt fővárossal.

A szigorú határörizeti rezsimet a határ két oldalán élő lakosság a zöldhatáron való átjárással igyekezett megkerülni. Az illegális határátlépést az egymást látogató rokon családokon, a magyarországi iskolákban tanuló szlovákiai diákokon kívül leginkább a csempészek vették igénybe. Különösen erős volt ez a fajta tevékenység Nógrád és Gömör dimbesdombos, erdővel borított vidékein, ahol szinte lehetetlen volt megelőzni az illegális átkelést. Mint az egy a rendőrség által a harmincas években felgöngyöltített esete alapján kiderül, Tornalja térségében egy helyi boltos volt a központi szereplő, akinél a magyarországi csempészek rendszeresen vásárolták fel a cigarettapapírt, borsot, öngyújtókövet,⁶ s vitték át a zöldhatáron. Nógrádban gyakori volt az állatok: lovak, birkák áthajtása is.

-
4. Slovenský národný archív (a továbbiakban: SNA), fond (f.) Policajné riaditeľstvo v Bratislave (PR BA), kartón (k.). 520, Mat. 249/1. Maďarský národný sviatok 15. marca.
  5. Hidasi József: *Losonctól Losoncig. Egy város, egy család, egy túlélő története*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 2008, 40. p.
  6. Národní archiv České republiky, Praha (NA ČR), fond Presidium ministerstva vnitra (NA ČR, AMV-PMV), 225, k. 225-1478-7

Komárom lakosai számára, akik számára az új államhatár egyben városuk mester-séges kettévágást is jelentette, a határon való átkelés létszükséglet volt. Így azt, hogy 1919 februárjában először csak a két oldal közötti postaforgalmat szüntették be,⁷ majd február végén az akkor kezdődő pénzcserével összefüggésben teljesen lezárták a két partot összekötő hidat is, legalább olyan tragédiaként érték meg, mint a város csehszlovák megszállását. A helyieknek ez azt jelentette, hogy az orvosokon kívül, akik szabadon közlekedhettek, csak rendkívüli engedéllyel lehetett a hídon átkelni, s azt is szigorú motozás előzte meg. A nők viszont gyakorlatilag nem mehetek át a túlsó partra, mert nem volt olyan személyzet, aki megmotozhatta volna őket.⁸

A csehszlovák hatóságok eredetileg azt közölték, hogy csupán 8-10 napra zárják le a hidat (a lezárás egyébként az akkor lezajlott pénzcserével volt összefüggésben), de az még március közepén is zárva volt, majd miután a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltását követően Szlovákiában statáriumot rendeltek el, természetesen továbbra is megmaradt a hídzárlat, sőt az átkelést teljesen beszüntették. Ebben az időszakban ugyanis Szlovákia és Magyarország között csupán Pozsonynál, Szobnál és Losoncnál lehetett, de csak rendkívüli esetben, átkelni a határon.⁹

Miután a Tanácsköztársaság elbukott, a fegyveres konfliktus megszűnt, s a határokat is végleg kijelölték, 1919 nyarától némileg könnyebbé vált a hídon való átkelés. Ekkor heti két alkalommal, szerdán és szombaton délután 3 órakor megnyitották a hidat, s aki rendelkezett a meglehetősen nehezen beszerezhető átkelési engedéllyel, az átkelhetett. De ha nem jött azonnal vissza, akkor 3-4 napot kellett várnia a visszatéréssel.

Ez a lehetetlen helyzet csak 1920 elején enyhült ismét valamelyest. Ekkor már mindennap át lehetett menni a túlpartra, de továbbra is csak hosszú engedélyezés után (s a legtöbb útlevélkérelmet visszautasították). Az hídon való átkelésre a nap meghatározott órái voltak kijelölve: reggel 7 és 10 óra között, 12 és 14 óra között és 16 és 18 óra között volt nyitva a híd.¹⁰ Kivételt a szőlőtulajdonosok képeztek, vagyis azok, akiknek a magyarországi oldalon maradt a szőlőjük, ők reggel 5 és este nyolc között kelhettek át a hídon. Ezek az ún. kettősbirtokosok voltak az egyedüliek, akik állandó határátlépési engedéllyel rendelkeztek, ám ha a hatóságok kicsit kellemetlenkedni akartak, akkor időnként bevonták az engedélyeiket.

Ezt a határmizériát, hogy el voltak zárva a város túlpartjától, ahol annak idején a budapesti vonatra felszálltak, a komáromiak nehezen élték meg, s bezártságként érzékeltek, amely érzést az alábbi – egy a Komáromi Lapokban megjelent írásból származó – mondatok is igazolják: *„Valóssággal foglyok vagyunk, nem lehet szabad mozgásunk abban az irányban, amely felé mozognunk kellene és lehetne. Itt a Duna-híd, amely normális időben a világ forgalmába bekapcsolt bennünket. 27 személy és gyorsvonat állt a nap 24 órájában rendelkezésünkre, amellyel 2 óra alatt Pestre vagy 4 óra alatt Bécsbe értünk...”*¹¹

7. *Komáromi Lapok*, 1919. február 1., 5. p.

8. *Komáromi Lapok*, 1919. március 8., 2. p.

9. *Komáromi Lapok*, 1919. április 26., 3. p.

10. *Komáromi Lapok*, 1920. február 27., 3. p.

11. *Komáromi Lapok*, 1920. február 21., 1. p.

A nehezen átjárható és nemcsak országokat, hanem embereket és családokat egymástól elválasztó határok támadások egész sorának célpontjai voltak az adott korokban. Olyan akciókéi, amelyek olykor a határok érvényességét akarták megkérdőjelezni, máskor mulandóságát jelezni. Különösen sok ilyen történt a Csehszlovák Köztársaság megalakulását követő első két évben, valamint az első köztársaság utolsó évében, 1938-ban.

A komáromi Erzsébet híd a két háború között végig az egyik legfontosabb határátkelőhely volt a két ország között, de leginkább két esetben került a figyelem középpontjába. Az első ilyen az 1919. május 1-jén a magyarországi komáromi, győri és tatabányai munkások által indított és tragikusan végződő támadás volt, amely a támadók valószínűsége lemeszárásával végződött. A második ilyen eset 1938 októberben történt, ám ez szerencsésebben végződött. Az október negyedikén a katolikus templomból kiáramló és magyar himnuszt éneklő tömeg ugyanis ösztönösen a számára sérelmes Trianont jelképező akadályokkal lezárt Erzsébet hídra vonult, s az a veszély fenyegetett, hogy a híd csehszlovák őrsége közéjük lö. ¹² Ám néhány józanabb résztvevő visszafordulásra bírta a tömeget, és így a demonstráció nem fordult tragédiába. Egy akkori bencés diák, Füssy László később így rekonstruálta az eseményeket: *„A templom ajtajában megjelent Győri Vince diák a koronás háromszínű magyar zászlóval. A tömeg hangosan követelte: »hozd ki«, »hozd ki« – és elindultak a zászlóval a két országot összekötő híd felé. – Időközben megjelent a tömeg vonulása mentén a rendőrség és a csendőrség is. Akcióba akartak lépni, de a tömeg a magyar himnuszt kezdte énekelni. A himnuszt éneklése alatt úgy a rendőrség, mint a csendőrség szolgálatában lévő egységei vigyázban állva, tisztelegve várták az éneklés végét, ami azonban nem akart a végéhez érni. A tüntetők azért mégis lassan elértek a hídfőhöz. Ekkor jelent meg előttük Csütörtöki Lajos rendőrségi alkalmazott, aki egyébként a lakásbejelentő hivatalban dolgozott. Csütörtöki figyelmeztette a tüntetőket, ne menjenek tovább, mert a hídrőrséget már felszerelték nagy teljesítményű fegyverekkel. Ne menjetek tovább, kiabálta, ordította, majd könnyörgött a tömegnek: »Ne tovább« – és csoda történt. A tömeg megállt, és a magyar himnuszt éneklése után visszafordult, és e napra befejezték a tüntetést.»*¹³ A komáromiaknak még egy hónapot kellett várniuk arra, hogy a hídon emelt útakadályok leomoljanak.

Ha összességében értékeljük, azt kell mondanunk, hogy a kettéosztott város két oldala a határ realitásából fakadó nehézségeket különböző módon élte át. A bal parti Komárom számára az új államjogi helyzet nagy visszalépést jelentett, hiszen a Csehszlovák Köztársaságban municipiális, törvényhatósági jogú városból¹⁴ nagyközséggé minősítették le. Még nagyobb gondot okoztak azonban számára a jobb part elvesztésének gazdasági vonatkozásai: hiszen azon az oldalon maradt a város számá-

12. SNA, f. KÚ BA, k. 255, 62165/1938.prez.

13. Számadó Emese–Turi Zsolt: *Komárom, 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében*. Komárom, Önkormányzat, 2008, 82. p.

14. A Trianonban Csehszlovákiához csatolt területeken csak négy város rendelkezett ilyen jogállással: Pozsony, Kassa, Selmecebánya és Komárom. Igaz, ebből kettő, Selmec és Komárom nem korabeli jelentősége miatt vívta ki ezt a megtisztelő jogállást.

ra legfontosabb vasútvonal és vasútállomás, miközben a megye déli, jobb parti része alapvetően iparosodottabb volt a bal parti résznél. Vagyis a város gazdasági hátszágának egy jelentősen részét is elveszítette, s jelentősen csökkentek a városi lakosság munkalehetőségei is. S mivel a bal parti rész legnagyobb üzemét, a lőszergyárat – ahol korábban 4 ezer fő dolgozott – már 1919 folyamán bezárták,¹⁵ Komáromban a két háború közötti korszakban a szlovákiai átlagot meghaladó szintű volt a munkanélküliség.

A gazdasági nehézségek következtében maga a város is állandó pénzügyi problémákkal küszködött, s a harmincas évek közepén teljes csődbe került, aminek következtében a Tartományi Hivatal döntése alapján 1935-ben a város képviselő-testületét feloszlatták, a város élére pedig az Ivan Déerrel jó kapcsolatokat ápoló Nagy Jenő bankigazgató személyében kormánybiztost neveztek ki.¹⁶ Ez az állapot az 1938-as községi választásokig fennmaradt.

A jobb parti Újkomárom, amely 1918-ban tulajdonképpen falu volt, viszont paradox módon profitálni tudott a kettéosztottságból, hiszen néhány évig még megyeszékhely maradt, ahová hivatalok települtek, és amelynek infrastruktúráját erőltetett ütemben fejlesztették, lakosainak számát gyorsan felduzzasztották. Így az 1919-es szétváláskor csupán hét utcával rendelkező település 1938-ban már negyven utcával rendelkezett.¹⁷

A magyar–csehszlovák államhatár két különböző berendezkedésű államot választott el egymástól: a liberális színezetű csehszlovák demokráciát és a meglehetősen konzervatív, magyarországi autoritatív rendszert, s ennek a különbségnek a határ két oldalán élő lakosság gondolkodásában is nyoma kellett, hogy legyen. A szlovákiai magyarokkal foglalkozó szakirodalom egyik nagy s máig megválaszolatlan kérdése, hogy hús év Csehszlovákiában való élet után, 1938-ra másokká váltak-e az itteni magyarok, mint a magyarországiak. Vagyis létezett-e az adott korszakban sokak által hangoztatott „felvidéki szellem”, amely alatt általában a szociálisabb kérdésekre érzékenyebb, a közügyek iránt elhivatottabb, demokratikusabb gondolkodású magyarokat értettek.

Erre a kérdésre a jelen dolgozat nem tud és nem is akar választ adni, azt azonban látni kell, hogy a szigorúan őrzött határok egyfajta elidegenedést, vagy úgy is mondhatnánk, szétfejlődést is megindítottak a határövezet két oldalán élő magyarok között. Ez a fajta differenciálódás már rögtön 1919-ben megkezdődött, leginkább abban, hogy a határ két oldalán élő magyaroknak olykor már eltérőek voltak az érdekeik, s ezért egyre inkább két külön közösségként kezdték egymást látni. Ennek az első nyomát a Komáromi Lapokban 1919 elején megjelent egyik írás jelenti, amelyben a gazdasági nehézségekkel küzdő bal parti komáromiak a következő mondatokkal fordulnak a jobb partiakhoz: „A Dunán át kiáltunk hozzátok, magyar testvéreink s kérünk titeket: ne tekintsetek bennünket idegeneknek (...) Ma, amikor a szomorúság mardossa lelkünket,

15. Mácza Mihály: A politikai erőviszonyok alakulása egy dél-szlovákiai határvárosban az első Csehszlovák Köztársaság idején (Komárom 1919–1938). *Új Mindenes Gyűjtemény 1.*, Bratislava-Pozsony, Madách, 1981, 92. p.

16. Uo. 96. p.

17. Komárom város hivatalos honlapja. <http://www.komarom.hu/komaromrol.php>

miért fordultatok el tőlünk és miért hagytok minket magunkra? Egy kormányrendelet ugyan kimondja, hogy a megszállott területekre árut nem szabad szállítani. Igen, de kik vannak a megszállt területen? Kitől várunk mi élelmet, cukrot, tejet, tűzifát, gyufát és egyebet, ha nem tőletek?”¹⁸

A valódi szemléletbeli és világnézeti különbségek azonban csak lassan alakultak ki, s igazából csak az 1938. november 2-i bécsi döntés után váltak láthatóvá, amikor a szlovákiai és a magyarországi magyar, akik húsz éven keresztül elszigetelve éltek egymástól, közvetlenül is konfrontálódhattak egymással, s amikor a határ két oldalán élő magyarok között az öröm mellett itt-ott az idegenkedés érzése is felbukkant.

Ennek jelenti szép példáját az a leírás, amely azoknak a bal parti komáromiaknak az érzéseit örökíti meg, akik 20 év után először mehetek át a jobb parti Komáromba, ahol meglehetősen idegenkedéssel nézték az előző húsz év alatt ott emelt épületeket: *„Barátságatlan göggel bámultak le ránk ezek az épületek, és mi farkasszemet néztünk az idegen cikornyáikkal. Valami a torkomat fojtogatta. Talán az idegen, áporodott levegő, ami ezekből az épületekből áradt. Sohasem éreztem annyira a spengleri igazságot, mint épen itt, hogy minden műalkotás szükségszerűen magán viseli a Zeitgeistnek, annak a kornak a bélyegét, amelyben fogantatott. A teret betöltötte az a lelkeség, amit Szekfű Gyula neobarokknak nevez: a magyar dekadencia (...) Mint élő anakronizmus meredt felénk egyre idegenebbül egy koncepció és mondanivaló nélküli kornak, az ún. 'konszolidációs', a 'keresztény kurzus' a 'kultúrfőlény' korszakának bemerevedett pöf-feszkedő önáltatása. A háború utáni Csonkaország reprezentatív stílusa – állapítottam meg magamban, amit mi már nem ismerünk és ezért állunk érthetetlenül előtte (...) Ebben a városházateri revelációban már csírában benne volt mindaz a csalódás és konfliktus, amit később a felszabadulás mámoros, önfeledten boldog napjai után a két-féle, húsz év óta egymástól elfejlődött lelkeség szükségszerűen felszínre hozott.”*¹⁹ De hasonlóan kiábrándultan látták a bal parti komáromiak azt is, hogy a trianoni határok ledőlése utáni első napokban a magyarországi oldalról a bal partra áttóduló tömeget nem annyira a „visszatért magyarok érdekelték”, mint az olcsó csehszlovákiai ipartermékek, különösen a Cikta-cipők.²⁰

Persze, ahogyan a szlovákiai magyarnak húsz év után bizonyos szempontból idegen volt néhány magyarországi jelenség, úgy csodálkoztak rá a magyarországiak az itteni viszonyokra és mentalitásra. Ez a rácsodálkozás még azt a Márai Sándort is jellemezte, aki feltehetően jól ismerte az itteni életet, s aki egy bal parti komáromi vendéglőben szerzett tapasztalatai alapján írta le 1939 májusában az alábbi sorokat: *„A vendéglőkben sok ember, hangos szó, kirándulók és emlékezők: a felvidéki városokban most egy nemzedék keresi emlékeit. Az ebéd jó és olcsó, a kiszolgálás gyors és készséges, s mégis, az egészben van valamilyen árnyalati idegenség: ez még a másik stílus, ez az étterem, ez a modernség, ez az étlapnélküliség, ez az olcsó, kéretlen menürendszer...*

18. Komáromi Lapok, 1919. január 25., 1. p.

19. Ikvay László: Újkomáromi kontraszt (felszabadulási élmény). Új Élet, 1939, 5–6. sz., 321–322. p.

20. A Cikta tulajdonképpen Baťa-cipőt takar, csak a bécsi döntés előtti napokban az érsekújvári üzemet átnevezték, hogy így mentse át a termelést és az értékesítést.

valahogy más minden az étteremben, mint a Duna másik partján. A személyzet figyelmes, de másként, mint odaát, az egészben van valami gyáriás, tömegre beállított, s azt kell mondanom, hogy ez a modor, ez a stílus, ez az egész változás, melynek már csak az életformákban találni ízt és nyomát, nem is ellenszenves. Itt húsz évig másként éltek az emberek, sok gond között, sok szenvedésben, s mindenestül tanultak egy újfajta életütemet, amely nem sokat kivételez. A demokrácia rejtélyes folyamat, s nem szabad összetéveszteni a rossz modorral. Ez a Baťa-cipős demokrácia még rajtahagyta kézjegyét a visszakерült területek életformáin, s ha szelleme, hangja idegen is, azt kell mondanom, nem ez volt a legrosszabb, amit a csehek ellenünk elkövettek.²¹

Az etnikailag megosztott város

Miközben Trianon élő régiókat vágott ketté, egy új régiót is létrehozott, amelyet máig Dél-Szlovákiának nevezünk. S bár Elena Mannová Dél-Szlovákiát olyan elképzelt régióként írja le,²² amelynek nem lehet kijelölni a határait, mégis létező és körülhatárolható régióról volt szó, amelyet etnikai alapokon lehetett kijelölni. Vagyis Dél-Szlovákia a korabeli – két háború közötti – közbeszédben (és tkp. ma is) azt az akkor még éles nyelvhatár által behatárolt térséget jelentette, ahol a magyar lakosság élt, s ahol abban az időszakban jelentős többséget alkotott.

A két háború között Dél-Szlovákia kettős képet mutatott. A falu világa – az ide beköltözött szláv telepeselek, csendörök, postások, tanítók megjelenése ellenére – szinte érintetlen maradt, s őrizte etnikai magyar jellegét, a városok azonban jelentős átalakuláson mentek végig, s többnyelvű, többkultúrájú közeggé váltak. Nem mai értelemben vett multikulturális közegekről volt azonban szó, hanem sokkal inkább megosztott, egymással alig kommunikáló, párhuzamos struktúrákról. A városi magyar és „csehszlovák” világok ugyanis egymással nem nagyon érintkeztek, egymással alig keveredtek.

A megosztottság alapját jórészt az etnikai hovatartozás adta, de nem feltétlenül csak az, hiszen a válaszfalak nem mindig magyarok, valamint a kisebbséget képező csehek és szlovákok között voltak, az őslakosok és az új bevándorlók között is akadozhatott a kommunikáció. Hogy az őslakosok és az újonnan beköltözők közötti szakadék olykor erősebb volt, mint az etnikai csoportok közötti, azt a Dél-Szlovákia peremén elhelyezkedő Pozsony példája igazolja. Daniel Luther kutatásai szerint ugyanis noha a húszas évek Pozsonyában elsősorban a magyarok és németek az egyik oldalon, valamint a csehek és szlovákok a másikon álltak egymással szemben, az őslakos szlovákok pozíciója nem volt ennyire egyértelmű, hiszen a társadalmi konvenciók tovább éltek, és a szlovákok többet kommunikáltak a magyarokkal, mint a csehekkel.²³

21. Márai Sándor: *Ajándék a végzettől*. Budapest, Helikon, 2004, 181. p.

22. Mannová, Elena: Southern Slovakia as an Imagined Territory. In Steven G. Ellis and Raingard Eßer (eds.): *Frontiers, regions and identities in Europe. Thematic work group*. 5. Frontiers and identities; 4. Pisa, Plus-Pisa University Press, 2009, 185–204. p.

23. Luther, Daniel: Polarizácia bratislavskej spoločnosti v prevrate roku 1918. In Salner, Peter–Luther, Daniel (eds.): *Etnicita a mesto. Etnicita ako faktor polarizácie mestskeho spoločenstva 20. storočí*. Bratislava, Ústav Etnológie SAV, 2001, 29. p.

Daniel Luther Pozsony példáján négy olyan tényezőt sorol fel, amely a városi lakosság polarizációjához vezetett. Mégpedig az etnikai hovatartozást, az új, illetve a régi államhoz fűződő viszonyt, az őslakosok és bevándorlók közötti különbségeket, valamint a gazdasági érdekek közötti különbségeket.²⁴

Komárom esetében gyakorlatilag mind a négy tényező megfigyelhető, ám alapvetően mégis etnikai alapú polarizációról van szó, hiszen bármelyik tényezőt nézzük a négy közül, az egyik oldalon mindig a magyarok, a másikon pedig a csehszlovák lakosság állt, aminek elsősorban az volt az oka, hogy Pozsonnyal ellentétben Komáromban az őslakosok szinte kizárólag magyarok voltak. Ez a fajta hasadás pedig óhatatlanul oda vezetett, hogy a különböző közösségek differenciálatlanul látták egymást. Az egyik volt a *mi*, a másik az *ők*, függetlenül attól, hogy az egyes közösségek maguk is erősen rétegzettek voltak.

A Trianon előtti Komáromot egynyelvű magyar városként szokás elkönyvelni, s a statisztikák ezt igazolják is, hiszen az 1910-es népszámlálás szerint a város lakosságának 89,2%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, 5,6%-a pedig németnek.²⁵ Az összmagyarországi trendekkel ellentétben a szlovákok száma 1880 és 1910 között nemhogy csökkent volna, hanem lényegében megkétszereződött, s 2,4%-ról 4,1%-ra emelkedett. Annak ellenére azonban, hogy a város lakossága nagyrészt magyar volt, a helyi magyarok mintegy negyede más nyelvet is beszélt. Főleg a németet, de a szlovák sem volt ismeretlen és idegen előttük, hiszen a városnak az országos kereskedelemben betöltött szerepe miatt szlovákok is gyakran megfordultak itt. Így azok a szlovák tutajosok is, akik a Vágon keresztül leúsztatott faárut egészen Pestig kísérték, s akikhez – Liszka József kutatásai szerint – a komáromi magyar kereskedők szlovák szóra küldték a gyerekeiket.²⁶ Ezek a szlovák tutajosok 1918 előtt időszakonként valósággal ellepték a várost, megvolt a törzskocsmájuk, templomuk, ahová jártak, s hozzátartoztak a városképhez. A Komáromi Lapok nagy rokonszenvvel ekképp írt róluk: „*Ünnep és vasárnapokon a Szent András templomot népesítették be az ájtatos tót hívek. A borbélyműhelyeket is nagyban frekventálták. (Hogy is ne? Hiszen én szakálas talpas tótot nem láttam, bajuszosat is csak ritkán.) Leginkább azokat, melyekben szívesen fogadták el – fizetés gyanánt – a dorongot. Ez volt a pénzegységük. A vörös hasú bankót már a pausz képviselte. Elég sűrűn keresték fel – bevásárlások végett – az üzleteket is. Legtöbbet csábított a híres komáromi fehér cipő. Kalács számba ment náluk (...) Sűrűn hangzotak fel utcáinkon – sokkal sűrűbben mint ma – az 'ablako-o-o-ót drótozni' no meg a 'borovicska borova' kiáltások.*”²⁷ Ennek a „szlovák kapcsolatnak” paradox módon épp Csehszlovákia megalakulása vetett véget, hiszen a szlovák fa déli irányban való szállítása megszűnt, így mint a Komáromi Lapok egy fenti írása is jelzi, elmaradtak a városból, ahol emiatt egyre kevesebbszer lehetett szlovák szót hallani.

Komárom etnikai kettészakadását nem a „talpasok” s nem is a Komárom környéki őslakos szlovákság okozta, hanem az 1919 tavaszától ide meginduló imigráció. A

24. Uo. 31. p.

25. Az adatok forrása: Kepecs József (szerk.): *A felvidéki települések nemzetiségi (anyanyelvi) adatai százalékos megoszlásban (1880–1941)*. Budapest, KSH, 1996, 42. p.

26. Liszka József: *Populáris kultúra*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010, 407. p.

27. *Komáromi Lapok*, 1919. szeptember 20., 2. p.

bevándorolást a hadsereg egységei kezdték, hiszen nagyszámú helyőrség költözött a városba, majd hivatalnokok, kereskedők stb. folytatták, illetve a húszas években a Komárom körül létrehozott szlovák telepés falvakból is megkezdődött a beköltözés a városba. A telepítések egyik fő ideológusa, Ivan Daxner a város körül összesen 18 telepés falu létrehozását tervezte, amelyek gyökeresen megváltoztatták volna Komárom háttérjének etnikai viszonyait.²⁸ Ez a terv azonban csak részben valósult meg.

A városba irányuló bevándorlásnak köszönhetően az 1930-as népszámlálás idején a 21 ezer lakosú Komárom lakosságának már több mint egyharmada volt olyan személy, aki más járásban született. Ebből 5251 személy Szlovákia más járásából költözött ide, 2560 viszont Csehszlovákia más tartományaiból.²⁹ Ez utóbbi kategória a 71 Kárpátaljáról ide került – nemzetiségi szempontból nem behatárolható – személyen kívül gyakorlatilag cseheket és morvákat, főleg állami alkalmazottakat, illetve katonákat jelentett. De a más járásokból Komáromba költöző személynek is nagy része a magyar–szlovák nyelvhatár fölötti régiókból származott, ők feltehetően szlovákok voltak. Vagyis az, hogy az 1930-as népszámlálás alapján Komárom lakosságának immár 25%-át a csehszlovák elem tette ki, nagyrészt a migrációval magyarázható, s csupán elenyésző lehetett azok száma, akik nemzetiséget váltottak.

A városban élő őslakosok és bevándorlók a helyi társadalom különböző pozícióit foglalták el. Az őstermelők továbbra is szinte kizárólag az őslakosság közül kerültek ki, de nagy többséggel ők alkották az iparosok rétegét is. Az Elena Mannová által feltárt adatok szerint 1929-ben a komáromi iparosok 68%-a volt magyar, 27%-a zsidó (akik szintén magyar anyanyelvűek és őslakosok voltak) és csupán 5%-a csehszlovák.³⁰ Viszont a magántisztviselők között 37%, a városi köztisztviselők között pedig 54% volt a csehszlovák nemzetiségű.³¹

Az így létrejött két komáromi közösség egymás mellett élt ugyan, de egymástól jórészt izoláltan, ami különösen a kulturális életben, illetve a szimbolikus megnyilvánulások során vált jól érezhetővé. Mint a már említett Elena Mannová kimutatta, az elzárkózás abban is megnyilvánult, hogy a Komáromban működő 74 társulás közül csupán azok 19%-a rendelkezett vegyes nemzetiségű tagsággal, a többi vagy kizárólag magyar, vagy kizárólag csehszlovák tagságú és nyelvű volt.³²

A mindennapok és a munka szintjén természetesen szükségszerű normalitás volt a két etnikum közötti érintkezés, az ünnepek azonban már éles határt vontak közéjük. Különösen a húszas évekre volt jellemző, hogy a magyar lakosság teljesen elzárkózott a hivatalos csehszlovák állami ünnepeken való részvételtől: sem az október 28-i, sem

28. Daxner, Ivan: *Vnútorná kolonizácia na Slovensku*. Bratislava, 1924, 33. p., A telepítésekről részletesen lásd Simon Attila: *Telepések és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

29. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl III. Ostatní data demografická*. Praha, Státní úřad statistický, 1937, 9, 204–211. p.

30. Mannová, Elena: *Konštrukcia menšinovej identity v mestskom prostredí*. [Maďari v Komárne a v Lučenci 1918–1938.] In Salner, Peter–Luther, Daniel (eds.): *Etnicita a mesto*. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2001, 113. p.

31. Kóvágyó József: *A szlovákiai magyar nyelvterület városai*. Budapest, [i. k.] 1946, 30–31. p.

32. Mannová, Elena: *Konštrukcia...*, i. m. 135. p.

a Masaryk elnök születésnapja alkalmából rendezett ünnepeken nem vett részt, otthonmaradással tüntetett, s a csehszlovák nemzeti lobogókat sem rakta ki. A magyar nemzeti ünnepek (március 15., Szent István napja) meg egyenesen tiltva voltak, s így azokra való emlékezés a templomok és egyesületek zárt ajtaja mögé szorult vissza.

Bizonyosfajta enyhülés ebből a szempontból a húszas évek közepétől mutatható ki, amikor az állami ünnepek alkalmából már a magyar háztulajdonosok egy része is kirakta a csehszlovák lobogót, s amikor a helyi magyarság képviselői is megjelentek már a hivatalos ünnepeken.³³ Sőt, mint Elena Mannová jelzi, 1928-tól már hivatalos részei voltak a magyarok a helyi állami ünnepeknél, hiszen az ez évi október 28-i ünnepeken a bencés gimnázium diákjai is felléptek.³⁴ S fordítva is akadtak már gesztusok, hiszen Komárom nagy szülőltjének, Jókai Mórnak az 1925-ös évfordulás ünnepén, ha a helyi csehszlovák lakosság nem is, de a kormányzat képviselőjében Method Bella ispán is részt vett. Az ünnepség fényéből azonban némileg elvett, hogy az akkori szokásokkal ellentétben a város nem öltözött ünnepi díszbe, amit a Slovenský denník így kommentált: „Az nyilvánvaló, hogy a szlovák Komárnót nem lehet feldíszíteni magyar zászlókkal, s mivel csehszlovák vagy szlovák lobogókat sem lett volna helyes kirakni, így a várost inkább feldíszítetlenül hagyták.”³⁵

Az ünnepek kérdése összefügg azzal, ahogy a két közösség (vagyis a komáromi magyarok és „csehszlovákok”) a történelmet, adott esetben saját városukét egymástól eltérően látta. Ennek jó példája az 1919. május 1-jei szigeti csata helyi utóélete, amelyet szakdolgozatában a Selye János Egyetem egyik hallgatója dolgozott fel.³⁶ Mint tudjuk, 1919. május elsején elsősorban győri, tatabányai és újszónyi munkások (a központi hadvezetéstől függetlenül magukat) abban hitben, hogy Csehszlovákiában is napirenden van a bolsevik forradalom, támadást intéztek a bal parti Komárom csehszlovák helyőrsége ellen. A megfelelően elő nem készített kalandor támadás tragikus következményekkel járt, a csehszlovák hadsereg az Erzsébet-szigetre szorította be a támadók egy részét, s ott máig pontosan fel nem tárt okok miatt mintegy 200-300 támadót egyszerűen agyonlőtt.

Ennek a tragikus eseménynek az emléke hosszú évekre meghatározta a két közösségnek az államfordulathoz és tulajdonképpen egymáshoz való viszonyát is. Mint az a két komáromi hivatalnok által összeállított anyagból is kiderül,³⁷ a város csehszlovák része a szigeti csatát a csehszlovák Komárno megteremtésének egyik legfontosabb mozzanataként, egyfajta alapmítoszként értékelte, s elsősorban a várost védő katonák hősiességét tartotta fontosnak előtérbe tolni: „cseh és szlovák kéz a kézben, ha kellett,

33. Uo. 126. p.

34. Uo. Egy volt bencés diákkal, Varga Imrével készített beszélgetés azonban azt is jelzi, hogy a magyar diákok csupán kényszer hatása alatt vettek részt ezeken az ünnepeken, miközben saját nemzeti ünnepeiket nem ülhették meg. *Interjú Varga Imrével*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Bibliotheca Hungarica, Kéziratár.

35. *Slovenský denník*, 1925. február 24.

36. Bese László: *Egy komáromi május 1. A szigeti csata elfelejtett története*. Szakdolgozat. Komárom, Selye János Egyetem, 2011.

37. Novák, Emil–Bellák, Michal: *Obsadenie mesta Komárna a maďarský bolševický útok dňa 1. mája 1919*. Okresný úrad v Komárne, Komárno, 1929.

életét áldozta a drága haza oltárán Szlovákia felszabadításáért, melynek elválaszthatatlan része a mi Komárnónk is.³⁸ Az említett írásban szinte büszkeséggel számolnak be arról, hogy a magyarok tömegesen ugráltak a Dunába, ahol vagy megfulladtak, vagy agyonlőtték őket. Sőt a hálás csehszlovák közösség emlékművet is emelt a harcokban elesett mintegy 17–19 csehszlovák katona emlékére. A Sokol és Legiónáriusok helyi szervezeteinek kezdeményezésére részben gyűjtésből felállított emlékmű avatása 1928. május 28-án, pünkösd hétfőjén zajlott a komáromi katolikus temetőben,³⁹ melyen több díszvendég és felszólaló gazdagította a programot. A csehszlovák hadsereg képviselőjében Miloš Žák tábornok is ott volt, és a helyi cseh és szlovák közösség szinte egy emberként vett rajta részt.

Komárom magyar közössége természetesen egészen másként látta az akkori eseményeket. S bár sokan úgy vélték, felelőtlen akcióról volt szó, az áldozatok – akik között 19 helybéli is volt – nagy száma miatt az esemény a komáromi emlékezetbe tragédiaként vonult be. Ezt jelzi a Komáromi Lapok egyik 1928-as írása: *Még nem száradtak fel az arcokon a könnyek, még nem fakultak meg a gyásznak fekete kendői Komáromban a legszörnyűbb május elsejének emlékéen, és nem szűnt meg a jajszó és az elfojtott zokogás, ha erről a napról beszélnek a dunaparti kisvárosban: május elseje örökre fekete marad az élők emlékezetében, akik tanúi voltak a borzalmak éjszakájának.*⁴⁰

A magyar áldozatok (az ott eltemetett mintegy 120 fő) szintén emlékművet kaptak a helyi temetőben, amely a húszas években a kommunista párt által szervezett május 1-jei felvonulások első fontos állomása volt.

A húszas évek megemlékezései azonban arra engednek következtetni, hogy az emlékü nem általános városi megemlékezések, hanem inkább csak a CSKP által szervezett koszorúzások helyszíne volt. Az azonban nyilvánvaló, hogy a csehszlovák emlékműnél szervezett ünnepeken a helyi magyarok nem vettek részt, s a magyar esetek sírjánál sem voltak csehszlovák megemlékezők.

Mint a fenti példák is igazolják, a két háború közötti Komárom kétszeresen is kettéosztott város volt, amely teher ugyan nemzetiségre való tekintet nélkül a város mindkét részében élőket egyformán sújtotta, de amely legnehezebben mégis a bal parti magyarok vállára nehezedett. A komáromi magyarok két válaszfal közé került elszigetelt közösséggé váltak, amely a magyarországi oldallal nem tarthatta, a saját partjának szlovákjaival és cseheivel pedig nem nagyon akarta ápolni a kapcsolatokat.

Az államhatár jelenléte azonban azt is jelentette a bal parti Komárom számára, hogy nemcsak két ország, hanem két kultúra találkozásának helyszínévé is vált. Olyan helyé, ahol természetes módon lehet megismerni egy másik nemzet nyelvét, kultúráját, mentalitását. Ez pedig, ha élni tud vele valaki, olyan gazdagodást és lehetőségeket jelent, amely a kisebbségi lét számos hátrányát felül tudja írni.

38. Uo. 8. p.

39. Bese László: *Egy komáromi...*, i. m. 46. p.

40. *Komáromi Lapok*, 1928. május 1., 1. p.

ATTILA SIMON

The divided city

The study gives an insight to the interwar life of Komárom/Komárno, situated on the two banks of the Danube River, cut into two parts by the overturn in 1919/20. The Treaty of Trianon divided Komárom, the uniform city regarding administration and the language spoken into two parts. Local people perceived this as a severe trauma, as they were restricted from an important part of their living space. The division had brought decline for the Czechoslovakian part (left bank) and growth for New Komárom, on the Hungarian part (right bank). After 1919, the city of Komárno (on the left bank), with its decisively Hungarian-speaking citizens, became an ethnically and culturally divided city. Although the native Hungarians and the immigrant „Czechoslovaks” were able to cooperate in the everyday life, but holidays and other symbolic acts clearly indicated that there are two separated communities living side by side, but building their culture parallelly.